

יציאת מצרים

על שולחן הסדר ביום שני תחגוג קהילה אחת בברוקלין יציאת כפולה ממצרים, פעם אחת בימי פרעה ופעם שניה בימי נאצר

מאת מיכל דניאל

> "הביקור הראשון שלי בישראל היה בשנת 1978. מאוד התרגשתי. הביקור החזיר לי זכרונות ממצרים. זאת הייתה אותה אווירה, אותו מזג אוויר, אותה קומפוזיציה החברתית עם אנשים יותר חמים. כאן אני לא מכיר את השם של השכנים שלי"

דזירה סאקאל, תושב ברוקלין שהיגר לכאן ממצרים בשנת 1963, יספר בליל הסדר לשמונת הנכדים שלו גם על יציאת מצרים הפרטית שלו. סאקאל (63), שיסד בשנת 1996 את "האגודה למחקר ולהפצת מורשת יהדות מצרים", מתוך רצון להעביר לדורות הבאים את המורשת המפוארת עליה גדל, מדה כי גם אחרי למעלה מיובל בארה"ב, הוא עדיין לגמרי מצרי. המבטא שלו, המוזיקה שהוא אוהב, המאכלים הם מאה אחוז מצריים, הוא אומר. בליל הסדר, שבו יתכנסו כשלושים מבני המשפחה, כולל אמו בת ה־83, ילדיו, נכדיו, בני הדודים והדודות, יבשלו הנשים את המאכלים האהובים מהבית: מחשי, שהם עלי גפן ממולאים בחצילים ובשר, האמד, שהוא תפוח אדמה פריך, מלוחיה, שהוא ירק ששמים על תבשיל אורז ועופות שנראה כמו מרק, ועוד מתב־שילי המטבח היהודי־מצרי עליהם גדל סאקאל. את ההגדה יקראו באנגלית ובערבית ויגוללו בפני הדור הצעיר את סיפור יציאת מצריים. בסיומו של הלילה, לאחר שירונו, מן הסתם, במה שקורה עכשיו במצ־רים, הם יודו לאל על שהגיעו עד הלום.

המהפיכה במצרים אינה משמחת את סאקאל. המצב יותר מסובך ממה שהוא נראה, הוא יודע. קשה להוציא מדינה של 80 מיליון איש מהעוני ברגע אחד, הוא מזכיר. החיים בברוקלין הטיבו עם סאקאל וחברי הקהילה שלו, שרבים מהם חזרו להיות בעלי עסקים, כמו שהיו במצרים. גל גדול של יהודי מצרים עזב אותה אחרי מלחמת יום העצמאות, בשנת 1948, ועלה ברובו לארץ. אחרי מבצע סיני, בשנת 1956, שבו הצטרפה ישראל לצבאות צרפת ואנגליה וכבשה את חצי האי סיני מידי המצרים, המשיכו היהודים לעזוב. גל גדול נוסף עזב בשנת 1958. רובם עלו אז לישראל, אבל היו גם אחרים שהתפזרו בעולם, חלק הגיעו גם לאמריקה, כמו המשפחה של סאקאל, שרצתה להתאחד עם הסבא והדוד שהיגרו קודם לכן לניו־יורק.

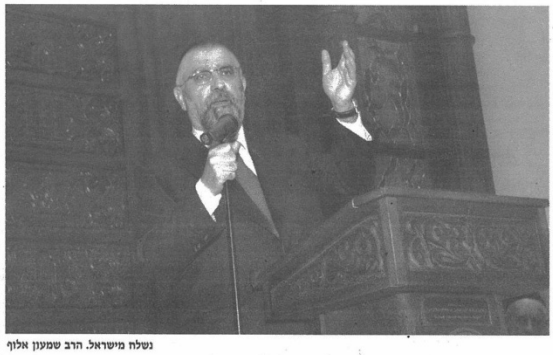
המשפחה של סאקאל, שהייתה משפחה מבוססת בקהיר, עזבה את מצרים בשנת 1962, כשבני המשפ־חה הרגישו על בשרם את עויינות הסביבה. דזירה סא־קאל עזב את מצרים כשהיה בן תשע, ביחד עם הוריו וארבעת אחיו הקטנים. כשהגיעו לניו־יורק בשנת 1963 הם התיישבו בשכונת ביי רידג', בברוקלין, שם התגוררו הסבא והדוד, ויהודים אחרים שעזבו את מצרים. מהר מאוד נוצרה קהילה ובשנת 1967 נוסד באחד הבתים המרווחים בברוקלין בית הכנסת הרא־שון של הקהילה. עם השנים המשיכה הקהילה לגדול וקיימה קשרים חמים עם הקהילה היהודית־סורית. בשנת 1976 נבנה בית כנסת גדול יותר שנקרא על שמו של בית הכנסת "אהבה ואחווה", שבקהיר, שבח־זיתו מתנוסס עד היום השלט המקורי ממצרים. לפני שלוש שנים נתנך למולו בית כנסת חדש ומהודר, על אושן פארקוויי, בין קינגס הייווייי לקווינסין, ובניין בית הכנסת הקודם מושכר לקהילה אחרת, עד שזו תבנה לה בית כנסת משלה.

אחווה ואהבה

קשה להחמיץ את בניין "אחווה ואהבה" המת־נאה בחזית בעלת קשת בטון שבה מגן דוד. שורה של מדרגות מפרידה בין המדרכה לבין דלתות העץ הכבדות הסוגרות על המבנה, כשמשני צידיו מאירים השלטים בעברית ובאנגלית: "אהבה ואחווה". זרקורי אור המנורות שבגג החזית מאירים את הרחבה, וכ־מוהם מצלמות האבטחה שפועלות 24 שעות ביממה. שלושה פילנתרופים גדולים בקהילה הבטיחו את רכישת הארמה והקמת בית הכנסת, ג'וזף בר נתן, גבריאל צ'לחבר וסלומון הררי, והוא מכיל בתוכו גם את משרדי הרב, חדרי לימוד וספריה. אבל אולם הת־פילה עצמו הוא גולת הכותרת, עם תקרה בגובה 40 רגל, קירות שיש, השטיחים רכים וחלונות ויטראז' מעוטרים. את האבן, העץ והזכוכית יבאה הקהילה מישראל, את שער הברזל המרשים מאיטליה.

באולם הכניסה לבית הכנסת, אני פוגשת את דזירה סאקאל בחמישי בערב, בסיום התפילה. הוא מלווה בבן דודו, אלן (חלפון) ספדי, מחבר המנה־לים של המרכז, ומעדכן, שבדיוק הערב מתקיימת במקום מסיבת בר מצווה גדולה. בחדר הספריה המ־סורגן, בו אנחנו נסובים, מספרים בני הדודים כי הם עוקבים בלב כבד אחרי המתרחש במצרים, ומודים שהתרחשויות לאו דווקא ממלאות אותם תקווה. הם מתקשים להאמין שהמהפכה תביא למצרים משטר דמוקרטי, שוציא את המדינה מהעוני. דווקות קהיר הנשקפים על מסכי הטלוויזיה בדיווחי החדשות מע־לים בסאקאל, שהיה בן תשע כשעזב את קהיר, זכרר־נות ילדות רחוקים. ביניהם זיכרון יציאת מצרים של המשפחה למרסיי, בשנת 1962, ואת נסיעתה לניו־יורק כמה חודשים לאחר מכן. אחרי מלחמת 1948, הוא מספר, 50% מיהודי מצרים עזבו ברובם לישראל. העזיבה התחדשה אחרי מבצע סיני, שכן, כל מי שלא הייתה לו או אזרחות מצרית, אולץ לעזוב ומכיוון שלרוב היהודים היו רק תעודות תושב, הם למעשה נזרקו ממצרים. משפחתו של סאקאל נשארה בקהיר עד שנת 1962, עד שהסכנה הגיעה לפתחה.

סאקאל: "לאבא הייתה אזרחות, כך שנשארנו. הייתי ילד כשהמלחמה פרצה בשנת 1956, ואני זוכר איך לא יצאנו מהבית ואיך כיסינו את החלונות בנייר כחול, כדי להסתיר את האור ממטוסי האויב. הרבה חיילים מזויינים נראו אז ברחובות. הכו את סבא והדוד בקהיר, והם הגיעו הביתה באמבולנס. בבית"ס היהודי שבו למדתי דיברו דברים רעים על הציונים הישראלים. זה היה בחומר הלימוד ואם במ־בחן לא כתבת משהו רע על ישראל, לא היית עובר את המבחן. היו לנו מורים צרפתים־יהודים ומורים מוסלמים. לא חבשנו אז כיפות, למרות שלפני המל־חמה דווקא כן עשינו זאת. בשבתות התפללנו בבית הכנסת 'שערי שמים'. היו אז כמה בתי כנסת בקהיר.

נשלח מישראל. הרב שמעון אלוף

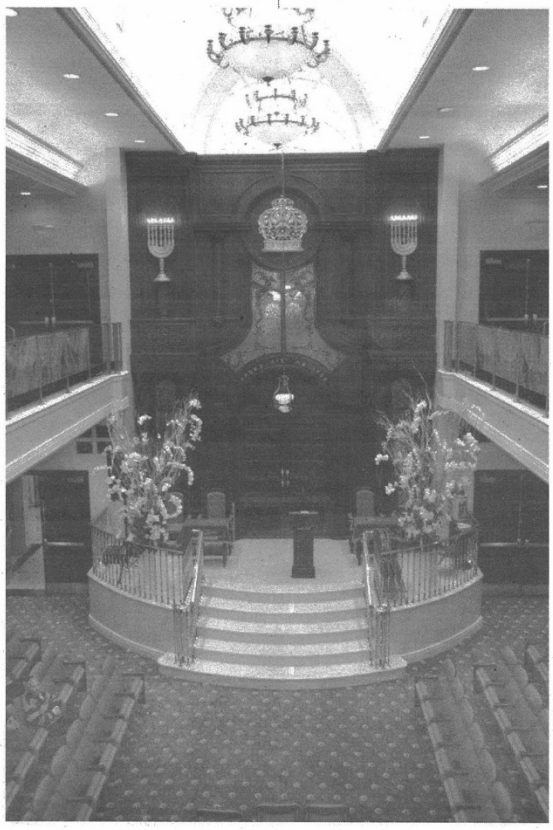
אחד מהם 'אהבה ואחווה', שנוסד בשנת 1928 וב־סגר אחרי מלחמת 1956. עד למלחמת העצמאות ב־1948 היו במצרים כ־80,00 יהודים. כמחציתם גרו בקהיר. אחרי המלחמה נותרו כמה אלפים שעזבו את המדינה בין השנים 1957–1967. אחרי המלחמה היינו מאוד זהירים. לא הלכנו למקומות לא מוכרים, כי קל היה לזהות אותנו כיהודים. לא לבשנו גלביות כמו המוסלמים, נראינו שונים".

מה אתה זוכר מהחיים שלך שם?

"סבא שלי היה הרב הראשי של הקהילה היהודית המצרית, ובשכונה שלנו גרו 500–600 יהודים, רובם אנשי עסקים או בעלי חנויות. לאבא היתה חנות למכירת כפתורים שהוא יבא מצ'כסלובקיה. יום אחד, המוחבראת לקחו אותו לחקירה, כי על אחד הכפתורים היה מגן דוד. המזל היה שבאותו זמן הוא הכיר את המושל של איסמעליה והוא ביקש מהקפטן להתקשר אליו. כשהקפטן שמע למי הוא רוצה לה־תקשר, הוא כיבר אותו בלימונדה ושלח אותו הביתה עם ליווי. כילד שמעתי סיפורים על מעשי שחיתות במדינה, על שוחד שצריך לשלם כדי לקבל מיסמך רשמי ממשרדי משלה ומוסדות".

איך עזבתם?

"אני זוכר את היום שעזבנו: לכל אחד הרשו לקחת איתו 20 דולר ושתי מזוודות, אבל את המ־זוודות הרסו לנו במכס כשערכו חיפושים. עלינו על ספינה לאותונה ומשם המשכנו למרסיי עם עוד יהודים שעזבו כמונו. מרסיי לקחנו רכבת לפ־ריז, שם פגשו אותנו אנשי ארגון HIAS, שמסייע למהגרים ופליטים יהודים, ביחד עם אירגון שנקרא 'קוג'אוור'. במשך תשעה חודשים הם טיפלו בנו. הם מצאו לנו מלון ותמכו בנו כלכלית, עד היום האמ־רון. הם גם הכינו לנו את מסמכי ההגירה לארה"ב".

אתה זוכר את ההגעה לאמריקה?

"חברי האירגון סידרו לנו מלון ברחוב 28 פינת ברודוויי. היינו שם שבוע ואז עברנו לדירה בשכונת ביי פארקוויי, בברוקלין, שם גר הדוד שלי, אבא של אלן, שהגיע לניו־יורק בשנת 1958. נשלחתי לבית ספר ציבורי. אני זוכר מצוין שהשבוע הראשון היה מצחיק. הלכנו לפארק ואכלנו נקניקיות. כלם קראו לזה 'הוט־דוג' ואני הייתי המום. שאלתי את המורה איך זה יכול להיות, שהם אוכלים כלבים. הילדים היו ידידותיים, למרות שכבן מהגרים נראיתי שונה. ארבעת האחים הצעירים שלי כבר הלכו לישיבה, ביחד עם בן הדוד אלן".

איך הרגשת להיות באמריקה?

"בחודש הראשון הייתי מדוכא, בעיקר כי לא ידעתי את השפה. כשהיינו במרסיי הרגשתי בבית, כי ריברנו צרפתית. תקופת ההתאקלמות לא הייתה קלה, במיוחד להורים, אבל הסתבלנו על העתיד".

ברכבת מקהיר ליפו

בן הדוד אלן ספרי מצטרף לשיחה:

"אני הגעתי לברוקלין בגיל שנה וחצי, אבל אני זוכר שאמא סיפרה, שכשעברנו לביי פארקוויי, היא יצאה לקניות בחורף עם נעלים קלות וקפאו לה הרגלים בשלג. היא הייתה חוזרת הביתה בוכה".

"ההורים סבלו גם מחוסר כסף וירידה ברמת המחיה. בקהיר היה לנו בית גדול עם משרתים שגרו בבית.

כאן לא יכולנו להרשות לעצמנו להזמין עוד־רת. לא הייתה מכונת כביסה בבית. היה להם קשה להסתגל לזה שצריך ללכת למכבסה השכונתית. הם תמיד אמרו שהם מתענגים לחיים במצרים, אבל באותה נשימה הם אמרו, שלעולם לא נחזור בגלל הרגשות הקשים שנשארו לנו".

ביקרתם בישראל?

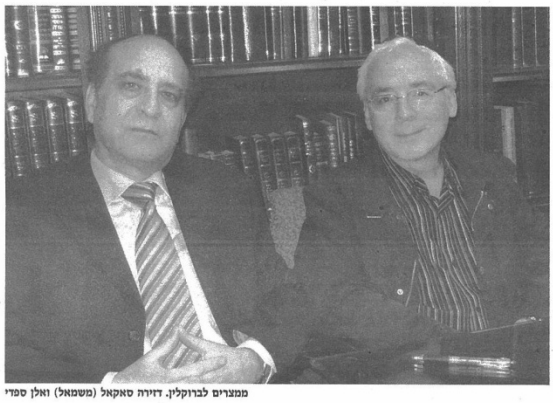
"היו לנו קרובים בישראל וביקרנו כמה פע־מים. אמא של אבא נולדה ביפו. כשהם היו צעירים הם היו נוסעים ברכבת בלי דרכונים מקהיר ליפו כל האיזור היה או טורקי ואחר כך בריטי. הסבא שלי אפילו רכש לו אדמה ליד ירושלים. אבא היה ציוני. אז, אם היית יהודי באופן אוטומטי היית ציוני. בכל יום הוא היה מתפלל 'בשנה הבאה בי־רושלים'. כמעט כל מי שהכרתי ממצרים בילה זמן בישראל. הביקור הראשון שלי בישראל היה בשנת 1978. מאוד התרגשתי. הביקור החזיר לי זכרונות ממצרים. זאת הייתה אותה אווירה, אותו מזג אוויר, אותה קומפוזיציה החברתית עם אנשים יותר חמים. כאן אני לא מכיר את השם של השכנים שלי".

איזה חיים בנית לך בניו־יורק?

"פניתי לעסקים והייתה לי חנות תכשיטים בא־טלנטיק סיטי. אחר כך עברתי למפעל. התחתנתי עם לבנונית־אמריקאית וגידלו לנו שלושה ילדים ושמונה נכדים".

למה יסדת את האגודה למחקר והפצת מורשת יהודי מצרים?

"הרגשתי שזה נחוץ. הקהילה שלנו התחי־לה לגדול, דור שלישי ורביעי, שאחדים מהם לא ידעו שסבא שלהם היה מצרי או טורי. היו בני דו־רים שלא ידעו אלה על אלה. כשהתחלנו לאסוף חומרים מצאנו להפתעתי יהודים מצרים אפילו בהאיטי. בהתחלה אספנו תמונות ישנות ממשפחות שונות, וכן מסמכים שנשמרו בידיהם. הרבה חומ־רים התחילו להגיע והיום אנחנו מתכננים לבנות מוזיאון".

ממצרים לברוקלין. דזירה סאקאל (משמאל) ואלן ספדי

אלן: "התגברתי להוביל את הפרויקט של בניית בית הכנסת 'אהבה ואחווה', ידעתי מה אני רוצה להשיג: את הטעם והאווירה שהיו בבית הכנסת בקהיר. הרבה אבנים, תמונות, שיש. נעזרנו בספ־קים מישראל. את חלונות הוויטראז' קנינו שם, גם את העץ. רצינו שבית הכנסת יראה יפה, שהילדים יגדלו לתוכו. התחלנו לחפור בשנת 1998 ובספ־טמבר 2008 ערכנו את הפתיחה, היום יש כ־800 חברים בבית הכנסת".

מה אתם חושבים על המהפכה במצרים?

"ידענו שזה יקרה, אבל לא האמנו כשזה קרה. אם נאצר היה היום בשלטון זה לא היה קורה, כי הצבא היה יורה באנשים כמו בסוריה. האמריקאים תקעו למובארק סכין בגב, כשהילארי קלינטון ביקשה שהוא יעזוב. אני מאמין שיהיה יותר גרוע במצרים, כי האחים המוסלמים יצברו כוח והם לא רוצים שום דבר מערבי במדינה. קראתי בעיתון שהם רוצים לבטל את הלבוש המערבי. מצרים לעולם לא תהייה דמוקרטית. בעלי ההשכלה תמיד פונים נגד הממשלה, אבל לעניים אין זמן לַעשות את זה, כי הם עסוקים בלחפש את הכסף כדי לה־תקיים. אי אפשר לספק עבודה לכל אלה שגמרו את הקולג', מדובר במספרים אדירים, וגם אם יבנו פרויקטים חדשים, 60 מיליון מתוך ה־80 מיליון עדיין לא יעבדו. הענגים גרים בבתי הקברות, גם בבתי הקברות היהודים, שלא נשארו בהם כבר מצ־בות. אי אפשר למצוא שם היום אף אחד. קראתי השבוע ב'ניו־יורק טיימס', שפרשים, ששוחררו מבתי הכלא בקהיר, רצים ברחובות ושודדים אנ־שים. המשטרה פוחדת לעשות משהו והצבא עומד בצד. אין ביטחון לאזרח כמו שהיה בתקופה של מובארק, שהיה נשיא מצוין למצרים. כשהוא שלט היה חוק וסדר, מה שאין שם היום. מה שקורה בש־נים האחרונות, זה שהאוכלוסיה גדלה ואיתה כאב הראש של הנשיא. במצרים כל התושבים הם סונים, לצבא קשה להרוג את האחים שלו. אפילו המלך פארוק עזב ולא נלחם בגלל אותה סיבה".

טוב שיצאת ממצרים?

סאקאל נאנח בהקלה. "אוהה...".

קהילה מלוכדת וחזקה

הרב שמעון חי אלוף, שהגיע ל"אהבה ואחווה" מירושלים לפני 26 שנה, לאחר שהרב שלו, הרב עובדיה יוסף, שלח אותו לשמש כרב בית הכנסת בברוקלין, עידכן השבוע, שהוא הכיר היטב את המר־רשת המצרית עוד לפני שהגיע לברוקלין, שכן הוא גדל עם יהודים יוצאי מצרים. כשהגיע גילה קהילה קטנה שעם השנים הלכה וגדלה.

הרב אלוף: "'אחווה ואהבה', שנוסד בקהיר ב־1928 כבית מדרש ובית כנסת, נסגר אחרי מלחמת 1956, לאחר שהואשם בפעילות ציונית. אחרי סגירתו, נקראו על שמו רבים מבתי כנסת קטנים שנפתחו, וגם בישראל יש כחמישה בתי כנסת שנושאים את שמו. גיליתי בברוקלין קהילה חמה שמאחד קשורה למסורת, אנשים שגאים בזהות שלהם. במצרים היו רבנים גדולים ותשעים אחוז מהיהודים שם היו מה־מעמד הבינוני הגבוה. אלה הם אנשים בעלי כבוד עצמי ואוהבי מדינת ישראל בלב ובנפש. רבים מהם המשיכו כאן בעסקים ומאור הצליחו, מדובר בקהילה מלוכדת וחזקה".

אז מלוחה אתה בבר אובל?

"מלוחיה כבר אכלתי מומן בארץ, אצל השכנים שלי".